

УДК 049.32+811.161-162.2-4

**НОВИЙ ПІДРУЧНИК
З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ СЛОВАКІВ***Mária Čižmarová. Ukrajinský jazyk pre slovákov. — Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2011. — 282 s.*

Зі вступом до Європейського Союзу Словацька Республіка взяла на себе нові зобов'язання щодо створення належних умов для всебічного розвитку національних меншин на її території. З огляду на те, що українці належать до найчисленніших меншин Східнославацького регіону, розбудова україномовного шкільництва стала для Словаччини одним з її пріоритетних напрямів у галузі національної освіти. В умовах, коли під тиском економічних та ін. обставин на території республіки скорочувалась кількість установ із вивченням української мови та інших українознавчих дисциплін¹, Пряшівський університет став

¹ Після 1989 року у Словаччині зменшилася кількість національних шкіл для українців. Це було викликано об'єктивними та суб'єктивними чинниками, один з яких пов'язаний із пильною увагою до вивчення німецької та англійської мов як до поширених мов спілкування між жителями різних європейських країн. Це, зі свого боку, призвело до послаблення зацікавленості представників української меншини в освіті рідною мовою. Сьогодні, за нашими даними, в Східнославацькому регіоні нараховується близько двох десятків шкіл, де вивчають українську мову. Серед них — шість повних середніх загальноосвітніх навчальних закладів з викладанням предметів українською мовою: Гімназія імені Т. Шевченка у Пряшеві (єдина, що має статус школи з навчанням українською мовою, хоча більшість навчальних дисциплін нині викладають словацькою), Гімназія у Свиднику (українську мову вивчають факультативно), Середня торговельна школа у Свиднику (українську мову вчать у 3-ому та 4-ому класах), Середня медична школа у Гуменному (існують паралельно українські та словацькі класи), Гімназія та Середня сільськогосподарська технічна школа у Меджилабірцях.

сьогодні, по суті, єдиним у Словаччині державним вищим навчальним закладом, де готують фахівців з україністики. З огляду на політико-економічні та культурні зміни, які сталися в Словаччині після «оксамитової» революції, на філософському факультеті відкрито відділення: українська мова як іноземна². Для переважної більшості його студентів, які за походженням словаки, знайомство з українською мовою починається в університетських стінах. Перед пряшівськими україністами постало завдання створити лінгвістичні посібники нового типу, які б відповідали актуальним суспільним умовам та були призначені для тих, для

кого рідною є словацька мова³.

Рецензована праця «Українська мова для словаків», підготовлена відомою словацькою україністкою професором кафедри української мови та літератури Університету в Пряшеві Марією Чижмаровою⁴ в межах проекту «Організація та розширення лінгвокультурологічного та перекладацького центру» за підтримки програми Європейського фонду регіонального розвитку «Дослідження та розвиток», повною мірою відповідає обом цим вимогам. Підручник розрахований на студентів-

² В Україні фахову підготовку словакістів на державному рівні здійснює кафедра словацької філології Ужгородського національного університету. Базовим для студентів-словакістів є підручник словацької мови, написаний викладачами цього університету (Пахомова С. М., Джоганик Я. Словацька мова. — Ужгород: Графіка, 2008. — 472 с.).

³ Останнім часом у Пряшівському університеті створено низку українознавчих посібників: Kredátusová J., Opalková J. Kontrastívna lexikológia pre prekladateľov (rusistov a ukrajnistov). — Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2010. — 157 s.; Kredátusová J. Odborný preklad v praxi. Učebnica s cvičeniami pre ukrajnistov. — Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2011. — 171 s.; Kredátusová J. Konzekutívne tlumocenie 1. pre ukrajnistov. — Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2012. — 139 s.

⁴ Марія Чижмарова — укладач Українсько-словацького фразеологічного словника (Ukrajinsko-slovenský frazeologický slovník. — Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2012. — 186 s.), співакладач шкільного українсько-словацького словника (Čižmarová M., Kunderát J. Ukrajinsko-slovenský slovník pre základné a stredné školy. Prešov: Exco, 2003 (1. vyd.), Prešov: Nitech, 2010 (2. doplnené vydanie). — 360 s.) та словника українсько-словацьких омонімів (Čižmarová M., Jašková A. Ukrajinsko-slovenské homonymy. Slovník ukrajinsko-slovenských medzijazykových homonym. — Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2013. — 273 s.). М. Чижмарова в співавторстві з Я. Кредатусовою також підготувала Учебні osnovy z ukrajinského jazyka a literatúry pre 5.–9. ročník základných škôl s vyučovacím jazykom ukrajinským a s vyučovacím ukrajinského jazyka. — Prešov: Metodická centrum, 2004. — 31 s.; Vzdelávací štandard s exeplifikačnými úlohami z ukrajinského jazyka a literatúry pre 5.–9. ročník. Schválilo Ministerstvo školstva Slovenskej republiky dňa 1. marca 2005. — 66 s.

філологів перших курсів університету. Визначальною прикметою праці є її виразна комунікативна спрямованість. Під час написання посібника авторка врахувала останні досягнення в галузі слов'янського мовознавства, педагогіки, методики викладання та психології. Застосований нею спосіб подання теоретичного та практичного матеріалу забезпечує дотримання принципів особистісної зорієнтованості навчання, комунікативно-діяльнісного підходу, наступності й перспективності з урахуванням вікових особливостей студентів. Посібник відзначається чіткою, продуманою композицією, доступною формою викладу базових понять української фонетики та граматики. Він складається з двадцяти одного розділу, в яких матеріал подано за єдиною схемою з врахуванням тематичного принципу. Всі розділи починаються з віршового тексту або скоромовки. Напр., в шостому розділі подано поезію «Подарунок мамі» з циклу «Вірші до 8 березня» Марії Пономаренко, адаптований уривок з твору Євгена Гуцала «Мати» та невеличкий текст, присвячений Дню матері.

Вміщений у розділах підручника матеріал охоплює такі важливі для оволодіння іноземною мовою теми, як: вітання, знайомство, зовнішній вигляд людини, сімейні та дружні стосунки, розпорядок дня, навчальний заклад, вільний час, заняття спортом, подорожування, кольори тощо. Для зручності та швидкої орієнтації в підручнику М. Чижмарова застосувала спеціальні графічні символи. Наприклад, питальним знаком позначено вправи, де студентам пропонується дати відповіді на запитання, зображення нотного знака символізує знайомство з текстом української народної пісні, за знаком оклику вміщені блоки «Zarapätajte si», у яких зібрані настанови з дотримання граматичних, стилістичних мовних норм, етикетні формули. Під час викладу характерних особливостей української мови М. Чижмарова активно використовує функціональний підхід. У кожному розділі поряд з текстами знайдемо тематично пов'язані змістовні діалоги та невеличкі українсько-словацькі словнички слів, словосполучень і фразеологізмів, які створюють лексичну базу для спілкування.

Належну увагу авторка звертає і на розвиток умінь та навичок аудіювання, які мають важливе значення під час навчання української мови у близькоспорідненому мовному оточенні. За відсутності автентичних записів на диску, які іноді додають до таких посібників, розглянутий підручник багатий на т. зв. неспеціальні вправи, що формують у студентів готовність сприймати та розуміти усну українську мову. Для активізації зацікавленості у вивченні мови М. Чижмарова наводить у текстовій частині посібника багато цінних відомостей про Україну в різні періоди її багатовікової історії, про її культурні традиції та пам'ятки, видатних діячів, митців та письменників. Джерелом для цих матеріалів слугували україномовні науково-популярні видання, публіцистичні статті, праці визначних педагогів, художні твори, інтернет-ресурси (напр., <http://teacher.at.ua>).

Вміщені в підручнику усні та письмові за формою виконання вправи з різноманітними завданнями: відповісти на поставлені запитання, самостійно скласти діалог, перекласти невеличкий текст, побудувати речення за наведеним зразком або після запропонованого початку тощо дозволяють засвоїти ключові для опанування українською мовою знання про її систему та особливості функціонування, а разом отримати досвід практичного користування нею в різних комунікативних ситуаціях.

Схвалюючи опублікування підручника з української мови для словаків та відзначаючи високий науковий і навчальний рівень викладу матеріалу, висловимо деякі міркування й побажання при подальшому розпрацюванні підручника.

1. Для словаків при вивченні української мови особливу складність становить наголос. Це пов'язано з тим, що на відміну від словацької мови з постійним наголосом, де наголошеними є лише перші склади самостійних слів, в українській мові словесний наголос вільний. До того ж українські слова можуть мати нерухомий наголос і рухомий. Останній змінюється при зміні граматичної форми слова, при утворенні спільнокоренових слів. В окремих випадках з місцем словесного наголосу пов'язана і семантика слова, пор.: *замок* (із наголосом на першому складі) — 'споруда' і *замок* (із наголосом на другому складі) 'запірний пристрій на дверях'. Тому в підручнику бажано було б більше уваги приділити наголошуванню слів в українській мові. З цією метою параграф про наголос (с. 90 книжки) після його суттєвого доповнення теоретичним та ілюстративним матеріалом варто перенести на початок підручника. Для засвоєння правильного наголошування українських слів необхідно позначити наголос у всіх вживаних в посібнику двоскладових, трискладових та багатоскладових одиницях. Позначення наголосу є обов'язковим для слів та висловів у тематичних словничках під рубрикою «Slová a slovné spojenia», у вправах з орфоєпії, зокрема на закріплення нормативної вимови українських звуків (с. 1–50). Звичайно, його варто проставити і в наведених текстах з усної народної творчості та художньої літератури у тих випадках, коли наголос не збігається із закріпленим літературною нормою.

2. Трапляються орієнтовані на діалектну мову тексти народних пісень (напр., «Почекай ня милий», с. 227) із формами слів: *мі* 'мені', *ті* 'тобі', *писала бим* 'писала б', *ся боїш* 'боїшся'). З огляду на фонетичну подібність окремих таких форм до варіативних (скорочених) форм деяких частин мови в літературній словацькій мові бажано було б після текстів пісень дати пояснення щодо відмінностей у семантиці та функціонуванні таких лексичних елементів.

3. Рецензованому підручнику бракує, на наш погляд, додатків, зокрема навчальних перекладних словників, оскільки умовою виконання низки завдань є обов'язкове звернення до лексикографічних джерел, зокрема у вправах на с. 19. Словацько-український та українсько-словацький словник є доречним і з огляду на нинішній рівень розвитку пе-

рекладного словникарства близькопоріднених мов в обох слов'янських країнах⁵. У Словаччині та в Україні немає сучасного українсько-словацького словника середнього типу, який би достатньою мірою відбивав зміни, що сталися в кінці ХХ — на початку ХХІ ст. в лексичних системах обох мов. Враховуючи навчальний характер запропонованого словника, в його статтях, крім еквівалентів, бажано було б подати і орфоепічну, граматичну інформацію, стилістичну маркованість.

4. Підвищенню рівня самоконтролю у студентів під час самостійної роботи в аудиторії та під час підготовки ними домашніх завдань сприяли б, як нам видається, і подані в додатках зразки правильного виконання вправ, які становлять складність для словаків з огляду на явища міжмовної омонімії та інтерференції.

5. У разі можливого перевидання підручника авторові варто було б внести деякі зміни в його структуру. Вони стосуються тенденції подання пояснень особливостей української мови із невиправданим запізненням. Зокрема, попри те що слова з апострофом студентам трапляються вже в початкових розділах посібника (вперше на с. 12 — тема «Українська абетка», на с. 19), необхідний теоретичний параграф, причому в явно недостатньому обсязі (з кількома прикладами та однією вправою на закріплення, де треба, користуючись орфографічним словником, розподілити слова у два стовпчики — з апострофом та без нього), подано чомусь аж на с. 40–41.

Недостатню увагу в підручнику приділено вживанню м'якого знака у параграфі «Позначення м'якості в українській мові (ь, і, я, ю, є)» (с. 135), хоча вже у вправі на с. 19 студентів просять визначити кількість звуків у слові *джміль*.

З огляду на відсутність у словацькій мові кличного відмінка, форми якого збереглися в кількох іменниках чоловічого роду, зокрема *pane 'пане', bratku 'брате', kmotre 'куме'*, у теоретичному параграфі «Oslovenie» («Звертання») розділу 7 (с. 54–55) можна було б подати більше інформації про кличний відмінок як особливість сучасної української мови, про те, за допомогою яких закінчень він утворюється, про його поширеність у різних стилях мови.

На ґрунтовніший виклад заслуговують і міжмовні омоніми, що трапляються в матеріалах посібника (пор.: словац. *pero* 'ручка' та укр. *перо* 'пір'ячко').

У вправі на с. 122, де студент має назвати особу, «*ktorá získala právnické vzdelanie, môže pracovať na: — суді, — прокуратурі <...>*» («яка отримала юридичну освіту, може працювати в: <...>»), не звернуто увагу

⁵ Словники, видані у Словаччині в попередні десятиліття (Popel' I. *Ukrajinsko-slovenský slovník*. — Bratislava: SPN, 1960 та Bunganič P. *Slovensko-ukrajinský slovník*. — Bratislava: SPN, 1985), на сьогодні вже частково застаріли та є бібліографічною рідкістю. Словничок у розмовнику «Ukrajiničina. Konverzácia so slovníkom a gramatikou» (Lingea, 2010) не розрахований на програму вищого навчального закладу. Згадуваний вже *Ukrajinsko-slovenský slovník pre základné a stredné školy* не розрахований на університетську програму.

на відмінності у використанні прийменників у запропонованих словосполученнях у словацькій та українській мовах, пор.: *pracovať na súde* — *працювати в суді*, *pracovať v policii* — *працювати у поліції*.

6. Певних структурних змін потребує і виклад матеріалу про числівник. Якщо загальну інформацію про числівник подано у 9 розділі (с. 77–87), то зразки відмінювання від одного до восьми — аж у 16 розділі (с. 183–184), хоча практичні завдання вже у 9 розділі вимагають пояснень щодо правил відмінювання. Крім того, цифрові дані у насичених різноманітними відомостями про Україну текстах, представлених у попередніх розділах (див. с. 35, 36, 51, 75), не супроводжено написанням словами, що унеможлиблює повноцінну роботу з такими матеріалами.

7. Обережного ставлення при залученні до підручника, орієнтованого на літературну норму, а подеколи й відповідного їх редагування вимагають матеріали ЗМІ та інтернет-ресурсів, адже допущені в них орфографічні, граматичні, стилістичні помилки (с. 20, 24, 56, 276) не сприяють опануванню студентами сучасної української літературної мови.

Подеколи в рецензованому посібнику трапляються прикрі недогляди у написанні слів: *біьше* замість *більше* (с. 24), *побачиши* замість *побачиш* (с. 56), *лидина* замість *людина* (с. 77), *зупінився* замість *зупинився* (с. 80), *телаті*, *телатам* замість *теляті*, *телятам* (с. 104), *тварог* замість *сир* (с. 188), *преслів'я* замість *прислів'я* (с. 193); тавтологія: *гімн — це урочиста пісня, виконання якої пов'язане зі святковими урочистостями* <...> (с. 276), яких цілком можна було б позбутися, якщо б із текстом книжки до її публікації ознайомився фахівець-україніст — носій української мови.

На завершення хочемо підкреслити, що незважаючи на окремі дрібні недоліки в тексті праці, висловлені міркування та побажання аж ніяк не применшують високий науковий і навчальний рівень рецензованого посібника. Вихід першого в історії славістики підручника М. Чижмарової «Українська мова для словаків» є свідченням нового етапу в розвитку словацької україністики, зумовленого змінами в сфері міжнародних та культурних зв'язків Словацької Республіки в кінці минулого сторіччя після набуття нею статусу незалежної держави.

Ірина САМОЙЛОВА, Валентина ФЕДОНЮК (Київ)

Статтю отримано 10.09.2014

Iryna SamoiloVA, Valentyna Fedoniuk
Kyiv

NEW TUTORIAL OF THE UKRAINIAN LANGUAGE FOR THE SLOVAKS

Book review on: Mária Čižmarová. Ukrajinský jazyk pre slovákov. — Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2011. — 282 s.